

Samenvatting ‘Mythen & bewustzijn’ van Joseph Campbell (interview met Bill Moyers, 1991)

“Pave your way to follow your bliss.”

“Het fascineerde Campbell hoe de grote wereldreligies dit symbool aangrepen als openbaring van de eeuwige waarheid – dat uit de dood leven voortkomt, of zoals hij het formuleerde: ‘Uit het offer, zaligheid.’ ‘Jezus had er oog voor,’ zei hij. ‘Wat een grootse werkelijkheid zag hij in het mosterdzaadje.’ Hij citeerde gewoonlijk de woorden van Jezus uit het evangelie van Johannes: ‘Voorwaar, voorwaar, ik zeg u, indien de graankorrel niet in de aarde valt en sterft, blijft zij op zichzelf, maar indien zij sterft, brengt zij veel vrucht voort.’

(p. 13)

Moyers: “We vertellen dus verhalen om met de wereld in het reine te komen, om ons leven met de werkelijkheid te harmoniseren?”

Campbell: “Dat denk ik, ja. Romans – grote romans – kunnen geweldig leerzaam zijn. Toen ik twintig, dertig en zelfs veertig jaar was waren James Joyce en Thomas Mann mijn leermeesters. Ik las alles wat ze schreven. Ze schreven beiden in termen in wat we mythologische tradities kunnen noemen. Neem bijvoorbeeld het verhaal van Tonio, in *Tonio Kröger* van Thomas Mann. Tonio’s vader was een welvarende zakenman, een belangrijk burger in zijn woonplaats. Kleine Tonio echter was artistiek aangelegd, dus verhuisde hij naar München en sloot zich aan bij een groep geletterde mensen die zich verheven voelden boven de geldverdieners en bourgeois. Dus bevindt Tonio zich tussen twee polen: zijn vader, die een goede vader was, zorgzaam in alles, maar die nooit deed wat hij zijn leven lang eigenlijk wilde, en anderzijds degene die zijn woonplaats verlaat en een dergelijk leven gaat bekritisieren. Maar Tonio merkte dat hij echt van zijn familie thuis hield. En hoewel hij zich intellectueel enigszins superieur achtte en in scherpe bewoordingen over hen kon praten was hij in zijn hart toch bij hen. Maar toen hij wegging om bij de bohémiens te gaan wonen, merkte hij dat ze zo’n geringschatting voor het leven hadden dat hij het bij hen ook niet uithield. Dus ging hij bij hen weg en schreef een brief aan iemand van de groep, waarin hij zei: ‘Ik bewonder die koude, trotse mensen die avonturieren op de paden van grote en demonische schoonheid en de “mens” verachtten, maar ik benijd hen niet. Want als er iets is om van een geletterde een dichter te maken dan is het wel mijn burgerliefde voor het menselijke, het levende en gewone. Alle warmte, alle goedheid, alle humor komt uit deze liefde, en het komt me bijna voor dat het die liefde zelf is waarvan geschreven staat dat iemand met mensen- en engelentongen kan spreken en zonder haar slechts een geluid makend stuk metaal en een tingelende bel is.’” (p. 18)

Campbell: “Mythen helpen je je geest in aanraking te brengen met de ervaring van levend zijn. Ze vertellen je wat de ervaring is. Het huwelijk, bijvoorbeeld. Wat is het huwelijk? De mythe vertelt je wat het is. Het is de hereniging van de gescheiden tweevoudigheid. Oorspronkelijk was je een. Nu sta je getweeën in de wereld, maar de erkenning van de spirituele identiteit, dat is het huwelijk. Het is iets anders dan een liefdesaffaire. Daar heeft het niets mee te maken. Het is een ander mythologisch vlak van ervaring. [...] Door met de juiste persoon te trouwen reconstrueren we het beeld van de geïncarneerde God, en dat is het huwelijk.”

Moyers: “Als het huwelijk deze hereniging van het zelf met het zelf is, met de mannelijke of vrouwelijke grondslag van onszelf, waarom gedijt het dan zo slecht in onze moderne samenleving?”

Campbell: “Omdat men het niet als het huwelijk beschouwt. Ik vind dat als het huwelijk niet de eerste prioriteit in je leven is, je niet getrouwd bent. Het huwelijk betekent de twee die één zijn, de twee die een vlees worden. Als het huwelijk lang genoeg duurt en je staat er al die tijd achter, in plaats van toe te geven aan individueel-persoonlijke grillen, dan kom je tot het besef dat het waar is; de twee zijn werkelijk één.”

Moyers: “Niet alleen biologisch maar ook spiritueel één.”

Campbell: “Allereerst *spiritueel*. Het biologische is het storende dat je tot de verkeerde identificatie kan brengen.” (p. 20)

Moyers: “Hoe vormen we ons bewustzijn om?”

Campbell: “Dat is een kwestie van waar je gedachten naar toe neigen. En daar is meditatie voor. Het hele leven is een meditatie, grotendeels onwillekeurig. Veel mensen besteden het grootste deel van hun leven aan mediteren over waar hun geld vandaan komt en waar het heengaat. Moet je een gezin onderhouden, dan heb je de zorg voor dat gezin. Dit zijn allemaal heel belangrijke overwegingen, maar ze hebben voornamelijk op fysieke omstandigheden betrekking. Maar hoe wil je spiritueel bewustzijn op kinderen overbrengen als je het zelf niet hebt? Hoe bereik je het? Mythen dienen ervoor ons op een bewustzijnsniveau te brengen dat spiritueel is. Een voorbeeld: ik loop van 51st Street en Fifth Avenue St. Patrick’s Cathedral binnen. Ik verlaat een hele drukke stad, een stad waar de economie draait als nergens ter wereld. Ik loop de kathedraal in en alles om me heen spreekt van spirituele mysteries. [...] Mijn bewustzijn is op een totaal ander niveau gebracht en ik bevind me op een ander platform. Dan loop ik naar buiten en ik ben weer terug op het niveau van de straat. Welnu, kan ik iets vasthouden van het kathedraal-bewustzijn? Bepaalde gebeden of meditaties zijn bedoeld om ons bewustzijn op dat niveau te houden, zodat het niet helemaal wegzakt. Wat je dan uiteindelijk kunt doen is erkennen dat dit eenvoudig een lager niveau is van dat hogere bewustzijn. Het mysterie dat daar tot uitdrukking komt werkt bijvoorbeeld op het terrein van je geld. Alle geld is gestolde energie.” (pp. 28-9)

Moyers: “Denk je niet soms, als je deze verhalen bekijkt, dat je in dromen van andere mensen verdrinkt?”

Campbell: “Ik luister niet naar andermans dromen.”

Moyers: “Maar al deze mythen zijn dromen van anderen.”

Campbell: “O nee, dat zijn ze niet. Het zijn de dromen van de wereld. Het zijn archetypische dromen en ze gaan over grote menselijke problemen. Ik weet nu wanneer ik voor een van die drempels kom te staan. De mythe vertelt me erover, hoe ik op bepaalde crises van teleurstelling, vreugde, succes of mislukking moet reageren. Mythen vertellen me waar ik me bevind.” (p. 29)

“Een ding dat bij mythen naar voren komt is dat in het diepst van de afgrond de reddende stem klinkt. Het zwarte ogenblik is het moment dat de echte boodschap van de

gedaanteverwisseling gaat komen. Op het donkerste moment komt het licht. [...] Mythen spreken me aan omdat ze uitdrukken wat ik innerlijk als waar ervaar.” (p. 51)

“Wat is de droomtijd? [...] Dat is de tijd dat je gaat slapen en een droom krijgt die gaat over permanente omstandigheden binnen je psyche, zoals die verband houden met de tijdelijke omstandigheden van je actuele leven. Je maakt je bijvoorbeeld zorgen of je een examen zult halen. Dan krijg je een droom over een soort falen en je merkt dat dit falen wordt geassocieerd met vele andere mislukkingen in je leven. Ze liggen daar allemaal op een hoop. Freud zegt dat de meest volledig geanalyseerde droom nooit echt volledig geanalyseerd is. De droom is een onuitputtelijke bron van spirituele informatie over jezelf. Nu is het droomniveau van ‘kom ik door het examen?’ of ‘moet ik met dit meisje trouwen?’ zuiver persoonlijk. Maar op een ander niveau is het probleem van een examen halen niet eenvoudig een persoonlijk probleem. Iedereen moet over een of andere drempel. Dat is iets archetypisch. Hier ligt dus een fundamenteel mythologisch thema, al is het een persoonlijke droom. Deze twee niveaus – het persoonlijke aspect en het grote algemene probleem waarvan het probleem van de persoon een plaatselijk voorbeeld is – vinden we in alle culturen. Iedereen moet bijvoorbeeld de dood onder ogen zien. Dat is een standaard mysterie. [...] Je hoeft alleen maar je droom te onthouden en op te schrijven. Neem vervolgens een klein deeltje van de droom, een of twee beelden of ideeën, en ga daarmee associëren. Schrijf op wat in je opkomt, steeds opnieuw. Je zult merken dat de droom gebaseerd is op een raamwerk van ervaringen met betekenis in je leven, waarvan je niet wist waar het je beïnvloedde. Iemand vertelde me eens dat hij nooit droomde tot zijn pensionering. Plotseling, nu hij nergens zijn energie aan kwijt kon begon hij eindeloos te dromen.” (p. 55)

“[...] een mythe is de publieke droom en de droom is de privé-mythe. Als je privé-mythe, je droom, toevallig samenvalt met die van de samenleving, dan verkeer je in harmonie met je groep. Zo niet, dan wacht je een avontuur in het donkere bos.”

Moyers: “Dus als mijn eigen dromen in harmonie zijn met de algemene mythologie, zal ik gezonder in die samenleving staan. Maar lopen mijn dromen uit de pas met de algemene...”

Campbell: “... dan zit je in de problemen. Als je gedwongen bent in dat systeem te leven word je neurotisch.”

Moyers: “Maar staan niet veel zieners en zelfs leiders en helden dicht bij de neurose?”

Campbell: “Ze hebben de samenleving verlaten die hen zou hebben beschermd en hebben het donkere bos, de wereld van het vuur, van oorspronkelijk ervaren betreden. Oorspronkelijk ervaren is je niet geleerd, dus moet je jezelf zien te redden. Dat kun je aan of je kunt het niet. Je hoeft niet ver van het bekende pad te gaan om in heel moeilijke situaties te komen. De moed om de beproevingen het hoofd te bieden en een heel nieuw pakket mogelijkheden binnen het terrein van verklaarde ervaringen te brengen voor anderen, zodat die het kunnen ervaren... dat is een zaak voor een held.” (p. 56)

Campbell: “Heraclitus zei dat voor God alle dingen goed en juist zijn, maar voor de mens zijn sommige dingen juist en andere niet. Ben je een mens, dan bevind je je op het terrein van tijd en beslissingen. Een van de problemen met het leven is, te leven met het besef van beide termen, te zeggen: ‘Ik ken het middelpunt en ik weet dat goed en kwaad eenvoudig tijdelijke dwalingen zijn en dat er in Gods visie geen verschil is.’

Moyers: “Dat is het idee van de Upanishads: ‘Het is niet vrouwelijk, ook nog niet mannelijk en onzijdig is het ook niet. Welk lichaam het ook aanneemt, het bedient zich van dat lichaam.’

Campbell: “Dat is juist. Zo zegt Jezus: ‘Oordeelt niet opdat ge niet beoordeeld wordt.’ Dat wil zeggen, plaats jezelf terug in de positie van het paradijs, voordat je in begrippen van goed en kwaad dacht. Dat hoor je niet veel vanaf de kansel. Maar een van de grote uitdagingen van het leven is ‘ja’ te zeggen tegen die persoon of die daad of die voorwaarde die voor jou aller afschuwelijkst is. Aan iets dergelijks zitten twee kanten. De ene is je oordeel op het terrein van de daad en de andere is je oordeel als metafysische waarnemer. Je kunt niet zeggen dat er geen gifslangen horen te zijn, zo is het leven nu eenmaal. Maar op het terrein van de daad zul je een gifslang die iemand dreigt te bijten doden. Dat is geen nee tegen de slang, dat is nee tegen die situatie. De Rig Veda bevat een prachtig vers. ‘In de boom’ – dat is de levensboom, de boom van je eigen leven – ‘zitten twee vogels, hechte vrienden. De ene eet het fruit van de boom en de andere die niet eet kijkt toe.’ Wel, de vogel die het fruit uit de boom eet doodt een vrucht. Leven leeft van leven, daar gaat het om. Een kleine mythe uit India vertelt het verhaal van de grote god Shiva, de heerser wiens dans het heelal is. Zijn gemalin was de godin Parvathi, dochter van de bergkoning. Er kwam een monster naar hem toe en zei: ‘Ik wil dat je vrouw mijn maîtresse wordt.’ Shiva was verontwaardigd, dus opende hij eenvoudig zijn derde oog en bliksemschichten troffen de aarde, er was rook en vuur en toen de rook optrok was daar een tweede monster, mager, met haar als de manen van een leeuw, dat in alle windrichtingen stond. Het eerste monster zag dat het magere monster hem wilde opeten. Nou, wat doe je in een dergelijke situatie? Volgens traditioneel advies lever je je over aan de genade van de godheid. Dus het monster zei: ‘Shiva, ik lever me over aan uw genade.’ Dus Shiva zei: ‘Ik schenk je genade. Mager monster, eet hem niet op.’ ‘Wel,’ zei het magere monster, ‘wat moet ik nu? Ik heb honger. U hebt me hongerig gemaakt om deze vent op te eten.’ ‘Nou,’ zei Shiva, ‘eet jezelf op.’ Dus het magere monster begon met zijn voeten en kwam al schokkend steeds verder – dit is een beeld van leven dat van leven leeft. Tenslotte was er niets van het magere monster over op zijn gezicht na. Shiva keek naar het gezicht en zei: ‘Ik heb nog nooit zo’n mooie demonstratie gezien van waar het in het leven om draait. Ik zal je Kirtimukha noemen – gezicht van de roem.’” (pp. 82-3)

“Toen ik een keer in India was bedacht ik dat ik wel eens een grote goeroe of leermeester persoonlijk wilde ontmoeten. Dus zocht ik een beroemde leermeester op die Sri Krishna Menon heette en het eerste dat hij tegen mij zei was: ‘Hebt u een vraag?’ De leraar in deze traditie beantwoordt altijd vragen. Hij vertelt je niets waar je niet klaar voor bent. Ik zei toen: ‘Ja, ik heb een vraag. Aangezien in het Hindoe-denken alles in het heelal een uitingsvorm is van de goddelijkheid zelf, hoe kunnen we dan nee zeggen tegen wat ook ter wereld? Hoe kunnen we nee zeggen tegen geweld, stompzinigheid, vulgariteit of onbedachtzaamheid?’ En hij antwoordde: ‘Voor u en voor mij is ja zeggen de weg.’ [...] hij sterkte me in het gevoel dat ik erover had: wie zijn wij om te willen oordelen? Ik heb het idee dat dit ook een van de grote lessen is van Jezus.”

Moyers: “In het traditionele christelijke denken dient men het materiële te verachten en zal het leven verlost worden in het hiernamaals, in de hemel, waar onze beloning ligt. Maar je zegt dat als je bevestigt wat je afkeurt, je nu juist de wereld bevestigt die op het moment onze eeuwigheid is.”

Campbell: “Ja, dat zeg ik inderdaad. De eeuwigheid is niet iets van later. De eeuwigheid is zelfs niet van lange duur. De eeuwigheid heeft niets met tijd te maken. De eeuwigheid is die dimensie van hier en nu die een streep zet door al het denken in tijdelijkheid. En als je die hier

niet vindt, vind je die nergens. [...] het ervaren van de eeuwigheid, hier en nu, in alle dingen, of men ze nu als goed of kwaad beschouwt, is de functie van het leven.” (p. 83)

“Als een jongen wat onhandelbaar wordt komen op een goeie dag de mannen, die naakt zijn op de witte vogelstrepen na die met hun eigen bloed zitten vastgeplakt. Ze zwaaien met de stierehoorns, die de stemmen van geesten zijn, en de mannen komen als geesten. De jongen zal bescherming zoeken bij zijn moeder, en ze al doen of ze hem in bescherming neemt. Maar de mannen nemen hem gewoon mee. Een moeder dient voortaan nergens meer voor. Je kunt niet teruggaan naar je moeder, je bent op een ander terrein. De jongens worden dan meegenomen naar de heilige grond van de mannen en ze ondergaan ware beproevingen: besnijdenissen, inkervingen, het drinken van mannenbloed, enzovoort. Net zoals ze vroeger moedermelk dronken drinken ze nu mannenbloed. Ze worden veranderd in mannen.” (p. 97)

Moyers: “Hebben we tegenwoordig geen enkel ritueel meer over?”

Campbell: “Ik ben bang van niet. Dus bedenken jongelui die zelf en zie je die jeugdbendes en zo. Dat is zelf toegebrachte inwijding.”

Moyers: “Dus de mythe houdt direct verband met ceremonie en stamritueel, en het ontbreken van de mythe kan het einde van het ritueel betekenen.”

Campbell: “Een ritueel is de uitbeelding van een mythe. Door aan een ritueel deel te nemen neem je deel aan een mythe.” (p. 98)

“De sjamaan is een man of vrouw die in zijn late jeugd een overweldigende psychische ervaring heeft die hem geheel naar binnen doet keren. Het hele onderbewustzijn gaat open en de sjamaan valt erin.” (p. 102)

Campbell: “Voor hen was de hele wereld een heilige plaats. Maar ons leven is zo commercieel en pragmatisch geworden dat naarmate je ouder wordt de eisen van het moment zo groot worden dat je nauwelijks weet waar je blijft of wat je van plan was. Je voldoet eeuwig aan allerlei eisen. Waar is je zaligheidspost? Je moet proberen die te vinden. Pak een foto en zet de muziek aan waar je echt van houdt, zelfs al is het banale muziek die een ander maar niks vindt. Of pak het boek dat je graag wilt lezen. Op je heilige plaats krijg je het ‘gij’-gevoel van het leven dat deze mensen hadden voor de hele wereld waarin ze leefden.”

Campbell: “*Finnegans Wake* gaat over een gebeurtenis in Phoenix Park, een groot park in Dublin. De Foenix is de vogel die zichzelf verbrandt en vernieuwd uit zijn as verrijst. Phoenix Park wordt dus het paradijs waar de zondeval plaats vond en waar het kruis werd geplaatst op de schedel van Adam: *O felix culpa* (‘O Phoenix culprit’ zegt Joyce). En zo hebben we dood en verlossing. Dat leek een bevredigend antwoord [...] Maar toen ik op een avond een college vergelijkende mythologie voor mijn studenten voorbereidde herlas ik Paulus’ brief aan de Romeinen en ik kwam een merkwaardige zin tegen die in essentie alles wat Joyce voor ogen stond in *Finnegans Wake* leek in te houden. Paulus schreef: ‘Want God heeft alle mensen aan ongehoorzaamheid prijs gegeven, zodat Hij allen Zijn genade kon tonen.’ Zo ongehoorzaam kun je niet zijn dat Gods genade je niet kan volgen, dus geef Hem een kans. ‘Zondig gerust,’ zoals Luther zei, en zie hoeveel genade je van God kunt verwachten. De grote zondaar is de grote verwekker van medelijden bij God. Dit idee is wezenlijk met betrekking tot de paradox van moraal en levenswaarden. ‘Hee, kijk eens aan, dit is waar Joyce het in feite over heeft,’ zei ik tegen mezelf. Dus ik noteerde het in mijn Joyce-notitieboekje: ‘Romeinen, Hoofdstuk

11, vers 32.' Kun je je mijn verrassing voorstellen? Daar was dat getal weer, 1132, zo uit het evangelie. Joyce had die paradox van het christelijke geloof als motto gekozen voor zijn grootste meesterwerk. En daarin beschrijft hij meedogenloos de diepte van individuele en gemeenschappelijke monsterlijkheden van menselijk leven en daden in de uitgesproken zondige loop van de menselijke geschiedenis. Het staat er allemaal in, met liefde verteld." (p. 134)

Moyers: "Kunnen westerlingen de mystieke ervaring vatten die de theologie achter zich laat? Als je vastzit aan het beeld van God in een cultuur waarvan de wetenschap je waarneming bepaalt, hoe kun je dan deze ultieme grond ervaren waar de sjamanen het over hebben?"

Campbell: "Wel, er zijn mensen die het ervaren. Wie het in de middeleeuwen ervoer werd gewoonlijk als ketter verbrand. Een van de grootste ketterijen in het Westen is de ketterij die Christus verkondigde toen hij zei: 'Ik en de Vader zijn één.' Hij is ervoor gekruisigd. In de middeleeuwen, negen eeuwen na Christus zei een grote soefi-mysticus: 'Ik en mijn beminden zijn één,' en ook hij werd gekruisigd. Hij ging biddend naar het kruis: 'Oh mijn Heer, had u deze mensen geleerd wat u mij hebt geleerd, dan zou me dit niet overkomen. En had u mij het niet geleerd, dan was me dit niet overkomen. Gezegend zij de Heer in al Zijn werken.' Een andere soefi-mysticus zei: 'De functie van de orthodoxe gemeenschap is de mystiek haar zin geven, hetgeen een vereniging met God is, door versterving en de dood.'"

Moyers: "Wat heeft tegenwoordig deze ervaring ondergraven?"

Campbell: "Het is kenmerkend voor democratie dat men het regeren van de meerderheid als doelmatig beschouwt, niet alleen politiek maar ook in denken. In het denken heeft de meerderheid natuurlijk altijd ongelijk."

Moyers: "Altijd ongelijk?"

Campbell: "In dit soort zaken, ja. De functie van de meerderheid in relatie tot de geest is te proberen te luisteren en open te staan voor iemand die een ervaring heeft gehad die verder gaat dan eten, onderdak, voortplanting en rijkdom. Heb je wel eens *Babbitt* van Sinclair Lewis gelezen? Weet je de laatste regel nog? 'Ik heb nooit gedaan wat ik mijn hele leven wilde doen.' Dat is een man die nooit zijn zaligheid heeft gevolgd. Toen ik hiervan hoorde gaf ik les op Sarah Lawrence. Voor ik getrouwd was ging ik altijd 's middags en 's avonds in de stad eten. Donderdagavond was de vrije avond van huispersoneel in Bronxville en dan zag je veel gezinnen uit eten gaan. Op een mooie avond zat ik in mijn favoriete restaurant en aan het tafeltje naast me zaten een vader, een moeder en een mager jongetje van twaalf ongeveer. De vader zei tegen de jongen: 'Drink je tomatensap op.' 'Dat wil ik niet,' zei de jongen. 'Drink je tomatensap op,' zei de vader, luider nu. En de moeder zei: 'Dwing hem niet als hij niet wil.' De vader keek haar aan en zei: 'Hij kan niet zijn hele leven blijven doen waar hij zin in heeft. Als hij alleen maar zijn zin doet wordt dat zijn dood. Kijk maar naar mij. Ik heb nog nooit iets gedaan omdat ik er zin in had.' En ik dacht: Mijn God, dat is de vlees geworden Babbitt! Dat is de man die nooit zijn zaligheid volgde. Je kunt geslaagd zijn in het leven, maar bedenk dan eens wat voor leven was dat? Waar deugt het voor, je hebt nooit gedaan wat je je hele leven hebt gewild. Ik zeg altijd tegen mijn studenten, ga doen wat je lichaam en ziel van je willen. Komt het over je, houd er dan aan vast en laat niemand je ervan afbrengen."

Moyers: "Wat gebeurt er als je je zaligheid volgt?"

Campbell: “Je komt tot je zaligheid. In de middeleeuwen was een geliefd beeld dat in vele contexten voorkomt het rad van avontuur. Er zit een naaf aan het wiel en er zit een veld aan die draait. Zit je bijvoorbeeld vast aan de velg van het rad van avontuur dan ga je van boven naar beneden of omgekeerd. Maar zit je op je naaf, dan blijf je steeds op dezelfde plaats, in het midden. [...] We hebben voortdurend ervaringen die hier bij gelegenheid enig gevoel van overbrengen, een kleine intuïtie van waar je zaligheid ligt. Grijp die aan. Niemand kan je vertellen wat het gaat worden. Je moet leren je eigen diepte te onderkennen.” (pp. 134-6)

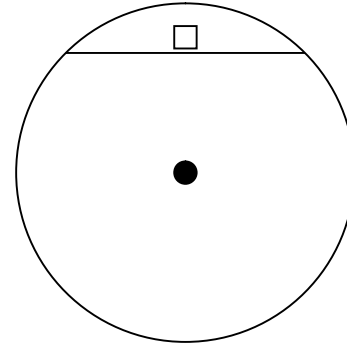
“Dichters zijn degenen die eenvoudig hun beroep en leefwijze maken van het contact met hun zaligheid. De meeste mensen houden zich met andere zaken bezig. Ze raken betrokken bij economische of politieke activiteiten, of worden geroepen voor een oorlog die hun geen belang inboezemt. Het kan moeilijk zijn om onder die omstandigheden vast te houden aan dit middelpunt. Dat is een techniek die ieder zich op een of andere manier moet eigen maken. Maar de meeste mensen die leven in dat domein van wat men toevallige bezigheden kan noemen hebben het latente vermogen dat kan worden gewekt om deze andere weg te gaan. Toen ik les gaf op een lagere school voor jongens sprak ik wel eens met jongens die nog niet wisten wat ze wilden worden. Dan kwam er een jongen bij me die vroeg: ‘Denkt u dat ik dit kan? Denkt u dat ik dat kan? Denkt u dat ik schrijver kan worden?’ ‘Oh,’ zei ik dan, ‘dat weet ik niet. Kun je tegen tien jaar van teleurstelling, als niemand je ziet staan of denk je dat je meteen de eerste keer een bestseller schrijft? Als je de moed hebt om vast te houden aan wat je werkelijk wilt, wat er ook gebeurt, ga dan je gang.’ Dan kwam pa die zei: ‘Nee, je moet rechten gaan studeren, daar is meer mee te verdienen.’ Dat is nu de velg van het rad, niet de naaf, niet het volgen van je zaligheid. Streef je een carrière na of je zaligheid?’ Ik kwam in 1929 als student terug uit Europa, drie weken voor de beurskrach van Wall Street, dus ik zat vijf jaar zonder werk. Er was gewoon geen werk. Dat was voor mij een geweldige tijd. Ik voelde me niet arm, ik voelde alleen dat ik geen geld had. [...] Daar heb ik het meest fundamentele lees- en ander werk gedaan. Het was fantastisch. Ik volgde mijn zaligheid. Ik kwam op dit idee van zaligheid omdat er in het Sanskriet, de grote spirituele wereldtaal, drie termen zijn die op deze rand, de springplank naar de oceaan van het transcendentie betrekking hebben: *sat*, *chit* en *ananda*. Het woord *sat* betekent zijn, wezen. *Chit* betekent bewustzijn. *Ananda* betekent zaligheid of vervoering. Ik dacht: ik weet niet of mijn bewustzijn het juiste is of niet, ik weet niet of mijn wezen juist is of niet, maar ik weet waar mijn vervoering ligt. Dus laat ik me bij de vervoering houden, dat zal me zowel mijn bewustzijn als mijn wezen brengen. Ik denk dat dat is gelukt.”

(p. 137)

Moyers: “Heb je, wanneer je je zaligheid volgt, nooit, zoals ik wel eens heb, het gevoel dat onzichtbare handen je helpen?”

Campbell: “Voortdurend. Het is wonderbaarlijk. Ik heb zelfs een bijgeloof dat bij me is ontstaan als gevolg van voortdurende ingrepen van onzichtbare handen, namelijk dat je door je zaligheid te volgen jezelf op een soort spoor zet dat er altijd al was en op je wachtte, en dat het leven dat je zou moeten leiden het leven is dat je leidt. Wanneer je dat inziet begin je mensen te ontmoeten die zich op het terrein van je zaligheid bevinden en ze openen deuren voor je waar je ze niet verwachtte. Ik zeg, volg je zaligheid en wees niet bang, er zullen deuren opengaan waar je het niet vermoedt.” (p. 138)

“Plato zegt dat de ziel een cirkel is. Ik trok een horizontale lijn door de cirkel om de scheiding tussen bewustzijn en onderbewustzijn voor te stellen. De stip in het midden stelt het middelpunt voor vanwaar al onze energie komt. Boven de horizontale lijn ligt het ego, voorgesteld als een vierkant: het aspect van ons bewustzijn dat we als middelpunt zien. Maar het ligt ver van het middelpunt. We denken dat dit de motor van het geheel is, maar dat is niet zo.” (p. 160)

Moyers: “Mijn favoriete scène was toen ze in de afvalplekker zaten en de wanden naar elkaar toekwamen en ik dacht, dat is net de buik van de walvis die Jonas verzwolg.”

Campbell: “Daar zaten ze ook, diep in de buik van de walvis.”

Moyers: “Wat is de mythologische betekenis van de buik?”

Campbell: “De buik is de duistere plaats waar de spijsvertering plaatsvindt en nieuwe energie wordt gevormd. Het verhaal van Jonas in de walvis is een voorbeeld van een mythisch thema dat praktisch universeel is, van de held die de buik van een vis ingaat en er tenslotte getransformeerd weer uitkomt. [...] Psychologisch stelt de walvis de kracht van het leven voor, opgesloten in het onderbewustzijn. Metaforisch is water het onderbewustzijn en het schepsel in het water is het leven of de energie van het onderbewustzijn, dat de bewuste persoonlijkheid heeft overweldigd en dat van macht ontdaan, overwonnen en beheerst moet worden.” (p. 165)

Over de persoonlijkheid en God:

Campbell: “Iedereen die het mysterie heeft ervaren weet dat er een dimensie van het heelal is die ongreepbaar is voor de zintuigen. In een van de Upanishads staat een toepasselijke uitspraak: ‘Wanneer je bij de schoonheid van een zonsondergang of een berg stilstaat en “ah” uitroept, neem je deel aan de goddelijkheid.’ Zo’n moment van deelname houdt besef in van het wonder en de schoonheid van het bestaan. Natuurmensen ervaren zulke momenten elke dag. Ze leven met de erkenning dat er ergens iets veel groter is dan de menselijke dimensie. Maar de mens heeft de neiging zulke ervaringen te verpersoonlijken, natuurkrachten menselijke vormen te geven. In onze westerse denkwijze zien we God als de uiteindelijke bron of oorzaak van de energieën en wonderen van het heelal. Maar in de meeste oosterse denkwijzen, en ook in het oerdenken zijn de goden eerder uitingsvormen en verschaffers van een energie die uiteindelijk onpersoonlijk is. Ze zijn er niet de bron van. De god is het voertuig van de energie. En de kracht of eigenschap van de energie waar het om gaat of die wordt voorgesteld bepaalt het karakter en de functie van de god. Er bestaan goden van geweld, van medegevoel, goden die de twee werelden van het zichtbare en het onzichtbare verenigen [...] Dit zijn allemaal verpersoonlijkingen van de betrokken energieën. Maar de uiteindelijke bron van energieën blijft een mysterie.”

Moyers: “Wat betekent dat voor het geloven? Je bent iemand met geloof, verwondering en...”

Campbell: “Nee, ik heb geen geloof nodig, ik heb de ervaring.”

Moyers: “Wat voor een ervaring?”

Campbell: “Ik ken de ervaring van het wonder van het leven. Ik ken de ervaring van de liefde. Ik ken de ervaring van haat, boosaardigheid, van iemand die opduvel willen verkopen. Gezien vanuit symbolische beeldvorming zijn dat verschillende krachten, werkzaam in mijn geest. Je kunt ze beschouwen – verwondering, liefde, haat – als geïnspireerd door verschillende godheden. Toen ik als een katholiek jongetje werd opgevoed vertelde men mij dat ik rechts een beschermengel en links een duiveltje had, en dat mijn beslissingen in het leven afhingen van hun invloed [...]”

Moyers: “En waar komt je leven vandaan?”

Campbell: “Uit de uiteindelijke energie die het leven van het heelal is. En dan zeg jij: ‘Goed, dan moet er iemand zijn die die energie opwekt.’ Waarom moet je dat zeggen? Waarom kan het uiterste mysterie niet onpersoonlijk zijn?”

Moyers: “Kunnen mannen en vrouwen leven met een onpersoonlijkheid?”

Campbell: “Ja, dat doen ze overal. Ten oosten van Suez bijvoorbeeld. Je weet dat het Westen de neiging heeft te antropomorfiseren en de menselijkheid van goden, de verpersoonlijkingen te benadrukken. Jaweh bijvoorbeeld, als de god der wrake, of van rechtvaardigheid en straf, of als goedgunstige god die je steunt in je leven, zoals we in de psalmen lezen. Maar in het Oosten zijn de goden veel meer elementair, minder menselijk en meer zoals de natuurkrachten.”

Moyers: “Je kunt je niet voorstellen wat je niet kunt verpersoonlijken. Denk je dat het mogelijk is de geest te richten op wat Plato ‘onsterfelijke en goddelijke gedachten’ noemt?”

Campbell: “Natuurlijk. Dat nu is meditatie. Meditatie betekent constant denken over een bepaald thema. Het kan op elk niveau zijn. Ik maak geen groot onderscheid in mijn denken tussen het stoffelijke en het spirituele. Mediteren over geld vormt een uitstekende meditatie. En het grootbrengen van kinderen is een heel belangrijk onderwerp. Maar er bestaat een afzonderingsmeditatie, wanneer je de kathedraal binnengaat bijvoorbeeld. [...] In de katholieke kerk leer je een vorm van mediteren als je de rozenkrans bidt, steeds maar weer hetzelfde gebed. Dat bindt de geest. In het Sanskriet heet deze gewoonte *japa*, het ‘herhalen van de heilige naam’. Het sluit andere interesses uit en laat je je op een ding concentreren en dan de diepte van dit mysterie ervaren, afhankelijk van je voorstellingsvermogen.”

Moyers: “Hoe krijg je een diepe ervaring?”

Campbell: “Door een diep gevoel van het mysterie te hebben.”

Moyers: “Maar als God de god is die we ons alleen maar kunnen voorstellen, hoe kunnen we dan ontzag hebben voor onze eigen schepping?”

Campbell: “Hoe kan een droom ons angst aanjagen? J moet door je voorstelling van God heen breken om tot de bijbehorende verlichting door te dringen. De psycholoog Jung zegt hierover: ‘Religie is een verdediging tegen het ervaren van God.’ (pp. 225-7)

Campbell: “Bij kunst komt nog een emotie kijken, die geen betrekking heeft op de schoonheid maar op het sublieme. Wat we monsters noemen kan worden ervaren als subliem. Ze vertegenwoordigen machten die te groot zijn om in de normale levensvormen te vatten. Een onmetelijke uitzetting van de ruimte is subliem. Boeddhisten weten hoe ze dit effect moeten bereiken met de ligging van hun tempels, die je vaak op hoge heuvels vindt. Enkele tempeltuinen in Japan zijn bijvoorbeeld zo ontworpen dat je ze eerst als besloten, intiem ervaart. Intussen kom je hoger tot je plotseling door een scherm breekt en zich de horizon ontvouwt, en met het slinken van je ego zet je bewustzijn uit tot een ervaren van het sublieme. Een andere vorm van het sublieme is die van tomeloze energie, kracht en macht. Ik heb eens een aantal mensen gekend die in Midden-Europa waren tijdens de Anglo-Amerikaanse luchtaanvallen op hun steden, en een paar van hen beschreven deze onmenselijke ervaring als niet allen verschrikkelijk maar in zekere mate subliem. [...] En zo komt het monster over als een soort god. [...] Met een monster bedoel ik een verschrikkelijk aanwezigheid of verschijning die al je normen van harmonie, orde en ethisch gedrag aan flarden blaast. Vishnu verschijnt bij het einde van de wereld als een monster. Hij verwoest het heelal, eerst met vuur en dan met een kolkende vloed die het vuur en alles vernietigt. Niets dan as blijft er over. Het complete heelal met alle leven is volkomen verdelgd. Dat is God in de rol van vernietiger. Zulke ervaringen gaan een ethisch of esthetisch oordeel te boven. De ethiek is verdelgd. Terwijl bij onze godsdiensten, met hun nadruk op het menselijke er ook een nadruk op het ethische is... God wordt goed genoemd. Nee, nee! God is verschrikkelijk. [...] Maar er is een moslimgezegde over de Engel des Doods: ‘Wanneer de Engel des Doods nadert is hij verschrikkelijk. Als hij je bereikt is het zaligheid.’ In boeddhistische stelsels, met name die van Tibet verschijnen de meditatie-Boeddha’s in twee aspecten, als een vreedzame en als een toornige. Als je uit alle macht vasthoudt aan je ego en diens tijdelijke wereldje van zorgen en blijdschap zal het toornige aspect van de godheid verschijnen. Dat ziet er angstaanjagend uit. Maar op het moment dat je ego buigt en toegeeft wordt diezelfde meditatie-Boeddha ervaren als een schenker van zaligheid.” (pp. 239-242)

Moyers: “Mythen zitten vol verlangen naar onsterfelijkheid, nietwaar?”

Campbell: “Ja. Maar als onsterfelijkheid wordt misverstaan als een altijd bestaand lichaam dan wordt het echt clownesk.”

Moyers: “Je zei dat de hele vraag van het leven draait om zijn, tegenover worden.”

Campbell: “Ja. Wording is altijd een fractie van zijn. En zijn is totaal. [...] Laten we zeggen dat je volledig menselijk gaat worden. De eerste jaren ben je een kind en dat is maar een fractie van het menselijk zijn. Op rijpere leeftijd ben je nog steeds een fractie; je bent geen kind maar je bent nog niet oud. Er staat een beeld in de Upanishads van de oorspronkelijke, geconcentreerde energie die de grote knal van de schepping was die de wereld voortbracht en alles aan de verbrokkeling van de tijd prijs gaf. Maar door de fragmenten van de tijd heen zien naar de volle kracht van het oorspronkelijke zijn is een taak van de kunst.”

Moyers: “Maar als we God niet kunnen beschrijven, als onze taal ontoereikend is, hoe kunnen we dan zulke sublieme bouwwerken neerzetten? Hoe scheppen we deze kunstwerken die weerspiegelen wat kunstenaars over God denken?”

Campbell: “Ja, dat weerspiegelt kunst... wat kunstenaars over God denken, wat mensen van God ervaren. Maar het uiteindelijk, absolute mysterie ligt voorbij menselijk ervaren.”

Moyers: “Dus wat we ook ervaren, we moeten het uiten in een taal die hiervoor te kort schiet.”

Campbell: “Zo is het. Daar is poëzie voor. Poëzie is een taal die men binnen moet dringen. Poëzie houdt een nauwkeurige keuze in van woorden die consequenties en suggesties wekken die voorbij de woorden zelf gaan. Dan ervaar je de straling, de epifanie. De epifanie is het doorschemeren van de essentie.”

Moyers: “Het ervaren van God gaat een beschrijving te boven, maar we voelen ons gedwongen tot een poging het te beschrijven?”

Campbell: “Dat is juist. Schopenhauer verklaart in een briljant essay dat wanneer je een gevorderde leeftijd bereikt en terugkijkt op je leven, het kan lijken dat het een samenhangende orde en een plan heeft gehad, alsof het door een romanschrijver is bedacht. Gebeurtenissen die toen ze zich voordeden toevallig leken en van weinig belang blijken onmisbare factoren in een samenhangend plot. *Wie bedacht dat plot?* Schopenhauer suggereert dat net zoals je dromen zijn bedacht door een aspect van je, je hele leven is bedacht door de wil in je. En net zoals mensen die je kennelijk door louter toeval hebt ontmoet leidende figuren werden in je levensstructuur, zo zul jij op jouw beurt zonder het te weten zo'n figuur zijn geweest die betekenis geeft aan het leven van anderen. Het geheel voegt zich samen als een grote symfonie waarbij alles onbewust al het andere structuur geeft, bewogen door de ene wil tot leven die de universele wil is van de natuur. Het is een schitterend idee... een idee dat zich in India voordoet in het mythische beeld van het Net van Indra, dat een net van edelstenen is, met op elk kruispunt van draden een steen die weerschijnt op alle andere stenen. Alles ontstaat in wederzijdse relatie tot alles.” [...] iedere incarnatie biedt een mogelijkheid, en het doel van het leven is die mogelijkheid uit te spelen. Hoe doe je dat? Mijn antwoord is: ‘Volg je zaligheid.’ Binnenin je zit iets dat weet wanneer je in het middelpunt bent, dat weet wanneer je ernaast zit of in het goede spoor. En zit je ernaast om geld te verdienen, dan ben je je leven kwijt. En blijf je in het middelpunt en verdien je geen cent, dan heb je altijd nog je zaligheid.”

(pp. 247-9)

Maskers van de eeuwigheid: Mythische beelden als weerspiegelingen van de spirituele mogelijkheden in ieder van ons. Door deze te beschouwen roepen we hun krachten in ons leven op.

Moyers: “[...] een van mijn favoriete mythen is het Perzische verhaal over de duivel die in de hel wordt geworpen omdat hij zoveel van God hield.”

Campbell: “Het is een fundamenteel moslimidee dat de duivel het meest van God houdt. Er wordt verschillend over de duivel gedacht, maar dit is gebaseerd op de vraag waarom de duivel in de hel werd geworpen. Het standaardverhaal zegt dat God, toen hij de engelen schiep, ze beval voor niemand te buigen dan voor hem. Toen schiep hij de mens, die hij boven de engelen stelde en hij vroeg hun de mens te dienen. En de duivel wilde niet voor de mens buigen. Dit wordt in de christelijke traditie geïnterpreteerd als het egotisme van de duivel. Hij boog niet voor de mens. Maar in het Perzische verhaal kon hij niet voor de mens buigen door

zijn liefde voor God; hij kon alleen voor God buigen. God had zijn signalen veranderd, begrijp je? Maar de duivel had zich zo vastgelegd op de eerste signalen dat hij die niet kon overtreden en in zijn geest kon hij alleen maar voor God buigen, van wie hij hield. En dan zegt God: 'Ga uit mijn ogen.' Nee, de ergste hellepijn, voor zover die is beschreven, is de afwezigheid van de Beminde, God dus. Hoe doorstaat de duivel de hel dus? Door de herinnering aan de echo van God stem, toen God zei: 'Vaar ter helle.' Dat is een teken van grote liefde." (p. 223)

Moyers: "In het Nieuwe Testament staat zo mooi: 'In Jezus is geen mannelijk of vrouwelijk.' In de uiterste betekenis van dingen bestaan geen van beide."

Campbell: "Dat zou zo moeten zijn. Als Jezus de bron van ons zijn vertegenwoordigt zijn we allemaal als het ware gedachten in de geest van Jezus. Hij is het woord dat ook in ons vlees is geworden."

Moyers: "Bezitten jij en ik zowel mannelijke als vrouwelijke elementen?"

Campbell: "Het lichaam bezit ze. Ik weet niets van het precieze tijdsverloop, maar ergens in de foetus-periode wordt duidelijk dat dit kind mannelijk en een ander vrouwelijk wordt. Tot die tijd is het een lichaam dat beide kanten op kan gaan."

Moyers: "Dus tijdens ons leven onderdrukken we de ene mogelijkheid."

Campbell: "In de yin-yangfiguur uit China heeft de donkere vis een lichte stip. En de lichte heeft een donkere stip. Zo kunnen ze met elkaar omgaan. Je kunt in het geheel niet omgaan met iets waar je helemaal geen deel aan hebt. Daarom is het idee van God als de Absoluut Andere belachelijk. Er is geen verhouding mogelijk met de Absoluut Ander."